

РЕЦЕНЗИЯ

От: проф. д. н. Ивайло Христов Христов, УНСС, научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ (медии и комуникации) в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 975/ 06. 04. 2021 на Ректора на УНСС.

Автор на дисертационния труд: Николай Николаев Ужаков

Тема на дисертационния труд: „Влиянието на религията за формиране на ценностна система чрез медиите в България“

Тема

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към „Медии и обществени комуникации“, факултет „Икономика на инфраструктурата“ на УНСС по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ (медии и комуникации) съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС № 707/ 06.04.2016 г. Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2016-2021 г.

Николай Ужаков е роден 17 октомври 1982 г. Бакалавър е по теология към Обединен Богословски Факултет, Магистър по теология / ШУ Епископ Константин Преславски, Магистър по бизнес администрация със специалност бизнес комуникации/УНСС. Има няколко специализации в чужбина: 09.2005 – 12.2005 International Baptist Theological Seminary (IBTS); Prague (Czech Republic). От началото на 2006 г. става съосновател и директор на младежка организация, включваща екип от 50 сътрудници от цялата страна, организираща лагери, уикенди, семинари за деца, тийнейджъри и младежи. Работи на различни места на отговорни позиции: 2014- 2020 Управител във Варух ЕООД , 2011 –2014 Директор в Анатоли Лукс ЕООД. Ексклузивен представител на френската компания Wirquin за БГ, 2008-2011 Главен мениджър в Хедтехнолъджи - Немска международна компания, специализирала в информационната сигурност. Индивидуалният план на докторанта е изпълнен коректно и в срок-

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

В дисертационния труд на Николай Ужаков се открояват две видимо отчетливи аспекта. Първо – ролята и влиянието на религията за формиране на ценностна система, адекватна на съвременното общество и второ – комуникационните канали, по които тече този процес. В резюме, същината на дисертацията е аналитично изследване на това по какъв начин църквата у нас използва онлайн медиите като комуникационен канал, за да изгражда ценностна система в потребителите си. Дисертантът още в увода е посочил зоните, в които се съсредоточил своите наблюдения: християнските деноминации, типология на аксиологическата скала, ценностите нагласи на българите най-вече спрямо православието, значението и силата на онлайн медиите в българската комуникационна среда.

Навременността на темата е въвн от съмнение. Едно, защото, както посочва докторантът, е налице забавен темп на използване на инструментариума на онлайн медиите в сравнение с бизнес организациите в периода март 2000 до март 2020 г. и друго поради кризата на цивилизационния генотип у нас по целия обществен сектор. Към това, разбира се, е нужно да добавим и поява на извънредни обстоятелства в условия на пандемия след март 2020 г., които са в сила и до сега.

Относно религията като фактор в българската менталност са нужни няколко предварителни уговорки.

1. Християнизацията на българското общество се налага чрез сила, при остра конкуренция между езичество и християнство, православие и католицизма. В българската народна душевност християнската ценностна система, езически вярвания и силните ересни движения вървят паралелно.

2. Липса на религиозна екзалтация и мистицизъм, както и утилитарно отношение към Бога. Интересно е, че в българската обредна практика преобладават молитви не за спасяване на душата и за царството небесно, а за здраве, работа, деца, реколта, дъжд, против лошите сили и пр.

3. Светският дух на българското Възраждане налага сливане на вярата с народността. За историческата ни съдба религията е един от основните фактори за опазване на българщината. Тогава, както и „през целия период на османското владичество в българските земи, християнската религия се превръща в противостояща

на завоевателите идеология на българския народ, а борбата за опазването ѝ – в една от формите за защита на народността.

4. Ранно разкрепостяване на духа от ересите поражда, силно изразени антиклерикални настроения, но и разхлабване на националната и духовна консолидация. В атеистичната традиция на нашия народ ясно са открити две направления. Едното е стихийното появяване на антицърковни настроения сред българите; второто е възникването на атеизма като мироглед на възрожденската интелигенция, както и по-късното му мултиплициране.

5. Демократизмът на българското духовенство, тръгващ от Възраждането. Неговата основна социална функция тогава е участието му в най-масовото национално движение през XIX век: борбата за ликвидиране на гръцката църковна власт в българските земи. Из недра на духовенството произлизат народните будители Неофит Бозвели, Иларион Макариополски, Софроний Врачански, екзарх Антим I, екзарх Йосиф и др. Манастирите са символ на националната самобитност и културни центрове. През 60-те години на XIX век в България са функционирали около 300 манастира с повече от 6000 калугери.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Работната хипотеза на настоящия дисертационен труд има за цел да докаже, дали е загубено общественото влияние на християнските деноминации, пряк резултат от който е деформираната ценностна система на съвременния човек. Онлайн комуникациите дават възможност на християнската мисъл, да върне своето влияние при изграждането на ценности. В българския контекст християнския мироглед и медиите рядко си взаимодействат. С навлизането на технологично опосредстваната онлайн комуникация на WEB 3.0, 4.0, 5.0 Позицията на автора, е че е налице промяна и подмяна на ценностите в България, причините за което са различни, но една от тях е, че християнските деноминации като източник на ценности не извършват своята мисия ефективно. Защо? И за мен това е големият, фундаментален въпрос, който стои в основата на тази дисертация. Чрез премерена историческа ретроспекция, Николай

Ужаков е предложил своите отговори, които аз ще си позволя да разширя и да му препоръчам, да има предвид тези отправни точки.

В свободна България отношенията държава – църква са уредени с чл. 36 от Търновската конституция. В нея православието е обявено за „господстваща религия“. В така създадените традиции, през епохата на социализма са извършени две главни промени: насаждане на негативизъм към религията и ограничаване на влиянието на Българската православна църква в обществото. За броени години е сринат християнският кодекс, създаван в продължение на векове. Оттук и подмяната на общочовешките, християнските ценности с класово-партийното възпитание, както и неутрализирането на облагородяващото духовно влияние на църквата. Противопоставянето на комунистическата идеология срещу религията е една от най-големите грешки на бившите ни управници; свидетелство, че и най-светлата идея може да бъде проиграна от книжни теоретици. Съвсем основателно дисертантът отбелязва, че потискането на религиозния морал и християнската душевност е една от причините за отрицване на човешките инстинкти и злите нагони. Защото десетте Божии заповеди са захвърляни в „бунището на историята“. Налице е ликвидиране на страха от опозоряване, страха от възмездие. Религията бе прогонена от живота на хората с безсмислено ожесточение. На оловните инстинкти у човека бе противопоставена само фиктивната „социалистическа законност“. Фиктивна, защото законите се прилагаха селективно, а за известни категории хора изобщо не се прилагаха. За разлика от всевиждащия Божии закон те застрашаваха престъпниците, само ако бъдат заловени. А при хилядите начини да се избегнат, заобиколят или пренебрегнат, те загубиха основното си качество – да вдъхват уважение и страх. Засилването на атеизма сред населението на България в периода 1944–1989 г. е резултат най-вече от нетърпимостта на Комунистическата партия към всяка друга идеология, включително и тази на църквата. Водейщо става становището на Ленин, че „религията е частно дело на хора, но не може да бъде частно спрямо партията“. При такова виждане влиянието на религиозните институции се редуцира, а вярата и нейните организационни форми се представят за реакционна отживелица.

През последното десетилетие на XX век Българската православна църква бе превърната в заложник на политически и комерсиални интереси, които увеличи

разрива между храма и народа. Това особено важи за висшето духовенство, съобразяващото се далеч повече със светската власт, отколкото с народните потребности. За съжаление днес православието е по-скоро социологическа категория, отколкото духовна вяръност и промисъл. Оказва се, че и в условията на демокрация не е по силите на църквата да изпълнява своята мисия сред обществото. То не я възприема като обществен инструмент, чиито духовни и социални ценности може да осъзнае и приеме. Новите обществени условия, налагат нови обществени предизвикателства и потребности, на които църквата не може или не е готова още да даде отговор. Най-тревожното е схващането на обществото, че църквата се изражда в корпоративна организация, и не рядко обслужва различни бизнес интереси – нещо което естествено поругава авторитета ѝ. Вместо в служба на Бога и народа, оказва се, че част от архиереите служат на „мамона“.

В чисто методолгически план, досертацията е конструирана успешно. Първата глава (Теоретична част на комуникационния процес) се сипра на влиянието на медиите в обществото като носител на социалната промяна; анализира се процеса по формиране на съобщението и изследване на ефекта. Главата разглежда както медийния потенциал да генерира положителна обществена промяна, така и медийния инструментариум за злоупотреба с влияние, като поставя особен акцент върху влиянието на авторитета, и професионалната роля на журналиста в този процес. В раздела влияние на медиите върху обществото понятието „мотивация на продуктивност“ се посочва като отправна точка за комуникацията в контекста на християнските онлайн медии. В литературния обзор са показани модели, цели и етапи на комуникационния процес в обществото на знанието. Втора глава (Стратегии за публични въздействия) разглежда последователно културата на публичното общуване, видовете комуникационни стратегии, етапите на Влиянието на религията за формиране на ценностна система чрез медиите в България. Отделя се специално внимание на виртуалната цивилизация, и нейния инструментариум за достигане до разнородни публики, без изпадане в технологичен детерминизъм. Трета глава е практичната част на това изследване; тя започва с представяне на методологията за анализ на проведените 222 анкети и 8 дълбочинни интервюта, и продължава с критичен анализ и диаграми на резултатите. Дълбочинните интервюта са направени със създатели на

християнските онлайн медии, докато анкетата е попълвана онлайн, от последователи на християнските онлайн медии. Теоретичните постановки от първите две глави се ползват при анализа на анкетното проучване, което от своя страна се съпоставя с изводите от дълбочинните интервюта, а заключенията от изследването ще бъдат предоставени на създателите и редакторите на анализирания медиум. В своето изследване, докторантът констатира, че в условията на идеен вакуум в България традиционната християнска светогледна система е най-уязвима и е в процес на трансформация. Позовайки се на множество източници Николай Ужаков констатира, че през последните няколко десетилетия голяма част от българския народ се оказва религиозно непросветен, защото липсва целенасочено и методично преподаване на знания за конкретна деноминация. Християнската култура с времето постепенно отслабва, дори и в семейства със здрави църковни традиции. Като следствие от това се разгръщат редица негативни социални явления – политическа алиенация, пасивна гражданственост и затваряне в семейството, увеличаване на престъпността, безработицата и бедността, масова емиграция и пр.

4. Оценка на получените научни и научно-приложни приноси

Визираните трансформации на традиционни български черти говорят, че опазаряването и „духа на капитализма“ вече са дълбоко впити в ценностната система на повечето българи. Утвърждаването на потребителско-консумативната нагласа, както и вихрещите се в обществото корупция, властолюбие, алчност, нанаказуемост, егоизъм и пр. няма как да не „увредят“ водещите черти от националния ни характер и да не повишат мащабите на българската народопсихологическа дефектология. Доминираща става идеята, че както може да се печели повече, така може да живее с „повече“ и по-добре“ от останалите и да се заема (независимо дали има знанията) по-високо обществено положение. Това е „моделът“ на подражание и на мислене на огромната част от младите хора. За това не са виновни те, а са отговорни онези, които го въведоха и утвърдиха. Особено интересно е проучването на Николай Ужаков за присъствието на религията в светоусещането на младежите. Резултатите, предлагани от докторанта рисуват специфична картината. От една страна, заявената принадлежност към определено вероизповедание е важен източник на идентичност. От

друга страна, те малко познават и приемат религиозните ценности и също така рядко изпълняват религиозните практики. Можем да заключим, че положителното отношение на младежите към църквата и религията не ги ангажира сериозно с участие в религиозните практики на църквата и с господстващите религиозни възгледи за света и обществото. Като цяло, данните от включените в дисертацията индикатори свидетелстват за поиндивидуалистично отношение към религията и за слабо приемане на църквата като общност и начин за общуване с Бог. За младите българи повечето традиционни религиозни практики са остарели. Само религиозните празници създават някаква обща основа за общуване с религията. Българските младежи, приели протестантството, най-често участват в обичайните църковни практики. Православните младежи са на другия полюс с най-малък дял на включващите се в тези обичаи. Обобщавайки резултатите от анализа на ценностните ориентации на българските младежи, Николай Ужаков справедливо заявява младите хора у нас се ориентират все повече към независимост и самоизява, кариерно развитие и личностен успех. Дори в общуването с Бог надделяват индивидуалистичните търсения над общностните преживявания и колективни практики. Всичко това съчетано с ниската гражданска активност обаче и липсата на доверие към официалните институции, включително и към църквата.

Къде в този контекст е ролята на онлайн медиите? Според Николай Ужаков в няколко посоки. Те открояват и приносят на дисертанта.

Първо, новите характеристики на интернет комуникациите са благоприятна среда за нарастването на влиянието на религията върху трансформациите на съвременното българско общество. Основен лост на този процес е формираното и целенасочено използвано обществено мнение.

Второ, онлайн средата в съвременното комуникационно пространство се отличава с редица уникални черти, които я правят търсена, в т. ч. и като част от религиозната и политическата комуникация: независими мрежови връзки; равнозначност на всички обекти, поради анонимност и липса на иерархия; блогове и блогъри, които са едновременно автори и аудитория; доминиране на витална обективност, която не подлежи на съмнение; отсъства цензура и автоцензура - границите на свободата в онлайн комуникация са морално етични; високият

конкурентен потенциал е предпоставка за интензивно развиващ се обхват и влияние и др. Всичко това прави изследваната сфера благодатно поле за активна комуникация с възможност за голямо влияние върху социума.

Трето, трендът в развитието на комуникационните канали бележи в последните няколко години нарастване на обектите на този вид общуване. В световен мащаб все повече лидери изразяват своето мнение в онлайн медиите, с което спестяват усилия и поддържат будно общественото усещане за тяхното присъствие и тяхната отговорност пред настоящето и бъдещето.

Четвърто, две са типичните черти на християнските онлайн медии у нас: акценти върху нивото на доверие в църковните институции и религиозните лидери, запознаване с религиозните обичаи и традиции и все по-честа визуализация на презентираната информация.

Посочените изводи на докторанта не са на равнището на констатацията, а са подкрепени с мнения и оценки на експерти и потребители. Искам изрично да отбележа изключителната добросъвестност на Николай Ужаков в провеждането на анкетните проучвания и дълбочинните интервюта. Така дисертацията притежава не само теоретичен характер, но дава и конкретна, отчетливо видима представа както за влиянието на религиозните вероизповедания в България, така и за същността, характера и облика на християнските медии – и традиционните, и новите комуникационни канали.

Накратко приносите в дисертацията могат да бъдат систематизирани по следния начин: 1. За пръв път у нас е обобщен и представен списък на християнските онлайн медии с представители на трите клона на християнството: православни, протестанти и католици. 2. Изведена е категоризация на близост на публиките спрямо комуникатора: последователи, симпатизанти, наблюдатели и неутрални. 3. Очертани са фази на развитие на една организация по критерий активност: пасивна, реактивна, проактивна, като е дефиниран и обратния процес на застаряване. 4. Изследването обхваща максимално разширен диапазон на възрастова рамка на потребителите на християнските онлайн медии. 5. Предложена е нова оригинална класификация и систематизация за пренареждане на съдържанието в християнските онлайн медии. 6. Предложен е нов тип двустепенен модел за активиране на обратна връзка: при първи

етап се разкриват ползите от представената информация, при втори етап се дава възможност на крайния потребител да генерира съдържание. Представено е ново комплексно аранжиране на медийните канали.

5.Оценка на публикациите по дисертацията.

Николай Ужаков има необходимия брой публикации, които са достатъчни озвучени в публичното и академичното пространство. А именно:

1. (2012) Ужаков, Николай. Не пожелавай, сп. Прозорец 4/2012, София, ISSN 1311-9893
2. (2017) Ужаков, Николай. Абортът – право на избор с последствия, сп. Прозорец 1/2017, София, ISSN 1311-9893
3. (2018) Ужаков, Николай. Ролята на авторитета в онлайн медиите за формиране на общественото мнение, В: Медийна среда, публична и стратегическа комуникация: Сборник с доклади от международен научен форум, организиран от катедра "Медии и обществени комуникации". София: Изд. комплекс – УНСС. ISBN: 978-619-232-086-7
4. (2021, под печат) Ужаков, Николай. Еволюцията на комуникационния процес, сп. Инфраструктура и комуникации, София, ISSN 1314-0930.
5. (2021, под печат) Ужаков, Николай., Стратегии за публични въздействия, сп. Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС; Алма комуникация. София, ISSN 1313-9908
6. (2021, под печат) Ужаков, Николай. Медиите – носител на социална промяна, Сборник с доклади от докторантски семинар №2 организиран от катедра "Медии и обществени комуникации". София: Изд. комплекс – УНСС, ISBN 978-619-232-324-

6.Оценка на автореферата

Представеният автореферат отразява в пълнота обема и същността на дисертацията. Спазени са всички изисквания, характерни за този жанр. Авторефератът е стегнат, ясен, логичен. Структуриран е пунктуално, с всички изискуеми научни атрибути и без излишна словоохотливост.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Имам следната препоръка. Полезно би било настоящата дисертация да се издаде като монография. В нея е необходимо да се систематизират изводите. На основа на тези изводи да се предложат препоръки към християнската онлайн практика. Също така да се включи рекапитулацията на приносите, която да покаже дали хипотезите са се потвърдили. И не на последно място да се посочат основните направления за следващи анализи по предмета на изследването.

8. Заключение

Дисертацията носи безспорен приносен характер, засяга проблеми, които тепърва ще имат нееднозначно развитие. Представената документация за защита на докторанта е пълна, спазени са всички академични и процедурни изисвания. **Всичко това ми дава основание да гласувам положително за присъждането на образователната и научна степен „Доктор” на Николай Николаев Ужаков и да призова уважаемо научно жури да стори същото.**

Дата / място
7. 05. 2021 г.
София

Подпис: проф. д. н. Ивайло Христов